

УДК 368 (477)

СТРАТЕГІЯ ПОСТКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ**THE STRATEGY OF POST-CRISIS DEVELOPMENT OF INSURANCE MARKET IN UKRAINE****Володимир Йосипович ПЛИСА***кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Львівського інституту банківської справи УБС НБУ (м. Київ)**E-mail: V_plysa@ukr.net***Volodymyr Y. PLYSA***PhD in Economics, Associate Professor of Finance Department,
Lviv Institute of Banking of the University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)*

Анотація. Посткризовий розвиток страхового ринку України може розгортатися у формі кількох сценаріїв, що відповідають за своїм змістом сподіванням тих чи інших груп суб'єктів національної страхової системи. Ідеальної, що задовольняє усі групи суб'єктів страхової системи стратегії посткризового розвитку не існує; у кожного варіанта, з точки зору усіх зацікавлених сторін, є не тільки плюси, але й мінуси. Виділено дві ключові стратегії: «Інерційний посткризовий розвиток страхового ринку», «Модернізація страхового ринку».

Summary. The choice of way of subsequent insurance market development can be opened out in the form of a few scenarios which answer on the maintenance the hope of those or other groups of entities of the national insurance system. Ideal, which satisfies all groups of entities of the insurance system of strategy of development, does not exist; at every variant, from the point of view all interested parties, there are not only pluses but also minuses. Two key strategies are selected: «Inertia insurance market post-crisis development», «Modernization of insurance market».

Ключові слова: *страховий ринок, державне регулювання, страховик, страхувальник, цілі розвитку, посткризовий розвиток, стратегія розвитку, модернізація.*

Key words: *insurance market, state adjusting, insurer, insure, aims of development, post-crisis development, strategy of development, modernization.*

Страхова система України нині вийшла за межі наявно-доступного контролю і перебуває у стані хаотично-плаваючої структуризації та оновлення, який потребує перегляду існуючої системи контролю зі заміною її на координуючу архітектуру. В цій архітектурі інститути мають напрацьовувати й здійснювати спільну стратегію регулювання та координації страхового ринку. Йдеться насамперед про розробку ефективної

стратегії розвитку страхового ринку в Україні.

Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.10 становила 456, у тому числі СК «life» – 67 компаній, СК «non-life» – 389 компаній, (станом на 31.12.09 – 450 компаній, у тому числі СК «life» – 72 компанії, СК «non-life» – 378 компаній). За 2010 рік частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 2,1%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з 2009 роком та на 0,4 в.п. менше

в порівнянні з показником 2008 року; частка чистих страхових премій у відношенні до ВВП за 2010 рік становила 1,2%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з відповідним показником 2009 року та на 0,5 в.п. менше в порівнянні з відповідним показником 2008 року. У порівнянні з 2009 роком на 2639,6 млн грн (12,9%) збільшилися обсяги надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 669,7 млн грн (5,3%). Розмір внутрішнього перестраховання перевищив докризовий рівень 2008 року на 21,5%. Спостерігалася тенденція зменшення питомої ваги чистих страхових премій у валових страхових преміях протягом останніх років: 2008 рік – 66,6%; 2009 рік – 61,9%; 2010 рік – 57,7% [1].

У 2010 році спостерігалася тенденція зростання фінансової стійкості страхових компаній. Так, при зростанні на 5,3% обсягів чистих страхових премій, на 12,1% зросли обсяги сформованих страхових резервів. На 7,8% зросли загальні активи, з них активи, визначені законодавством для представлення коштів страхових резервів – на 16,9%. У порівнянні з 2009 роком на 9,4% зменшилися валові страхові виплати/відшкодування, обсяг чистих страхових виплат зменшився на 2,8% [1].

У першому кварталі 2011 року на ринку страхування відбулося незначне «пожвавлення», при цьому показники ще не досягли докризових значень. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.03.2011 становила 453, у тому числі СК «life» – 66 компаній, СК «non-life» – 387 компаній, (станом на 31.03.2010 – 444 компанії, у тому числі СК «life» – 70 компаній, СК «non-life» – 374 компанії). На 1395,2 млн грн (29,7%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 315,9 млн грн (11,5%). Основним фактором зростання валових страхових премій, у порівнянні з першим кварталом 2010 року, стало збільшення обсягу внутрішнього перестраховання на 1079,3 млн грн (55,4%). Разом з цим, спостерігалася тенденція зменшення питомої ваги чистих страхових премій у валових страхових преміях протягом останніх періодів (I квартал 2008 року – 69,3%; I квартал 2009 року – 67,3%; I квартал 2010 року – 58,5%; I квартал 2011 року – 50,3%).

Основними змінами за видами страхування, що вплинули на це, є зростання чистих страхових премій, з таких видів страхування як: страхування життя (збільшення чистих страхових премій на 84,6 млн грн (51,4%)); страхування фінансових ризиків (збільшення чистих страхових премій на 60,4 млн грн (39,8%)); медичне страхування (збільшення чистих страхових премій на 47,3 млн грн (19,6%)). Спостерігалася тенденція зростання деяких показників страхової діяльності. Так, при зростанні на 11,5% обсягів чистих страхових премій, на 21,1% зросли обсяги сформованих страхових резервів. На 12,6% зріс обсяг активів, визначених законодавством для представлення коштів страхових резервів і на 8,3% зменшилися валові страхові виплати/відшкодування, а обсяг чистих страхових виплат зменшився на 8,6% [2].

Вибір шляху подальшого розвитку страхового ринку надзвичайно складний – він може розгортатися у формі кількох сценаріїв, що відповідають за своїм змістом сподіванням тих чи інших груп суб'єктів національної страхової системи. Мова йде про розроблення довгострокової концепції розвитку страхової системи України, яка повинна містити цілі, пріоритети та черговість вирішення задач, систему інституційних перетворень, якісно нові явища в розвитку суб'єктів страхування. З прийняттям концепції починається найважливіший етап – розробка самої стратегії. Це є функцією влади, яка одночасно бере на себе і всю відповідальність за її реалізацію. Підготовка стратегії повинна проходити на демократичній основі з урахуванням точки зору всіх структур страхової системи.

Очевидно, що ідеальної, задовольняючої усі групи суб'єктів страхової системи, стратегії розвитку не існує; у кожного варіанта, з точки зору усіх зацікавлених сторін, є не тільки плюси, але й мінуси. Їх розгляд спирається на методологію оцінок регулюючого впливу з використанням порівняльного аналізу дискретних структурних альтернатив, котра передбачає ґрунтовне дослідження тільки реальних, а не всіх теоретично можливих альтернатив.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість слухних пропозицій та узагальнень щодо різних аспектів удосконалення

концепції розвитку страхового ринку, поки що немає системних комплексних досліджень механізму формування стратегії посткризового розвитку страхового ринку України, які поставили б цей процес на міцний теоретичний ґрунт і сформулювали методологічні засади розробки державної стратегії щодо розвитку страхового ринку в Україні. У більшості державних програм минулих років той чи інший шлях розвитку страхового ринку в Україні пропонувався або як ідеологічна догма, або як набір технократичних рішень. З огляду на це, сьогодні потрібно: розкрити і обґрунтувати принципи формування стратегії посткризового розвитку страхового ринку; розробити теоретичні положення формування складу технологічних елементів стратегії посткризового розвитку страхового ринку; встановити і проаналізувати ресурсні та конкурентні особливості довгострокового розвитку страхового ринку; визначити склад стратегій посткризового розвитку страхового ринку за рахунок внутрішніх чинників і обґрунтувати вибір альтернативної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вагомий внесок у формування методології розроблення стратегій соціально-економічного розвитку країн та модернізації соціально-економічних систем зробили Л. Абалкін, А. Аузан, М. Аокі, А. Грейфа, В. Геєць, Л. Гурвіц, У. Даффі, Е. Денісон, Є. Домар, Т. Купманс, Р. Майерсон, В. Макаров, Е. Маскін, І. Михасюк, Дж. Монтіас, Е. Нойбергер, В. Полтерович, А. Чухно, Е. Хансен, Р. Харрод, Д. Хікс, І. Свенніс, Р. Солоу, В. Тамбовцев, Я. Тінберген, Б. Уолт, А. Шастітко та інші.

Проблемам розвитку страхового ринку присвячені праці таких вчених як В. Базилевич, В. Баранова, О. Барановський, В. Берг, А. Вагнер, Н. Внукова, К. Воблий, О. Вовчак, Дж. Глаубер, М. Жилкіна, О. Заруба, М. Клапків, С. Маккі, А. Манес, М. Міранда, М. Мних, П. Мюллер, В. Нордхаус, Л. Орланюк-Малицька, С. Осадець, К. Пфайффер, В. Райхер, Л. Рейтман, З. Пліса, М. Ротшильд, П. Самуельсон, Дж. Стігліц, К. Турбіна, Т. Федорова, В. Фурман, У. Хаасен, Р. Холлі, В. Шахов, С. Юрій, С. Янова та низки інших.

Мета статті – дослідження і обґрунтування принципів формування стратегії посткризового

розвитку страхового ринку.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Стратегічні цілі розвитку страхового ринку можна розділити на результативні (кінцеві) та забезпечувальні. Результативні цілі описують бажані кінцеві результати, які планують досягнути за певний проміжок часу. Забезпечувальні цілі відображають бажані параметри стану й функціонування страхової системи, без яких неможливо досягнути результативні цілі.

Результативні цілі забезпечують довгострокові умови досягнення відповідних пріоритетів: створення і підтримання потенціалу та позитивного інституціонального середовища майбутнього розвитку; надійність захисту страхової системи від зовнішніх та внутрішніх загроз. Сформульовані результативні цілі неможливо досягнути виключно за рахунок державних зусиль, оскільки держава неспроможна мобілізувати достатню кількість інструментів розвитку, в умовах відкритості перед глобальними процесами в страхуванні. Їх можна досягнути тільки спільними зусиллями держави, страхового бізнесу й громадянського суспільства.

Поділ цілей на результативні та забезпечувальні об'єктивно присутній у рамках будь-якої стратегії. Але на практиці, залежно від обраної стратегії, держава приділятиме неоднакову увагу питанням удосконалення стратегічного управління та обиратиме різні його напрями. Зміст результативних цілей буде впливати на їх форму (сукупність цільових показників).

Цільова складова будь-якої стратегії суттєво впливає і багато в чому визначає як її зміст, так й успішність реалізації. По-перше, саме цілі задають загальний вектор подальшого розвитку страхового ринку. По-друге, конкретні формулювання цілей окреслюють межі пошуку засобів їх досягнення, дозволяють підвищити ефективність реалізації стратегії. По-третє, показники, що використовують у «цільовому блоці» розглядають у якості підґрунтя для оцінки дій суб'єктів, відповідальних за їх досягнення, формуючи в них або адекватні, або спотворені стимули. По-четверте, аналіз формулювання цілей у ймовірнісних стратегіях розвитку страхового ринку України дає можливість обґрунтовано

стверджувати про те, яка дійсно стратегія розвитку реалізується на ринку, незалежно від офіційних коментарів, якими її супроводжують.

Цільовими показниками, зазвичай, називають ті, які відображають зміст цілей, а кількісні значення – конкретні бажані їх характеристики. Вони фіксують не тільки бажаний стан справ, але й виконують важливу роль орієнтації дій різних суб'єктів на її досягнення, якщо це відповідає їхнім інтересам. В іншому разі необхідні спеціальні заходи зі стимулювання тих впливових суб'єктів, інтереси яких не збігаються зі стратегією розвитку. Для деяких характеристик цілей не можна задати бажані значення, але можна вказати бажаний напрямок змін. Такі цільові показники називають індикаторами.

Цільова сфера стратегій не тільки визначає дії з їх реалізації, але й суттєво залежить від типу стратегії. Іншими словами, і структура цілей, і їх вимірники не можуть механічно переноситися з однієї стратегії в іншу.

Реалізація будь-якої стратегії неможлива без сприяння суб'єктів, адже реальний сценарій розвитку страхового ринку спиратиметься на стратегію, сформовану в результаті комбінації свідомих та інстинктивних дій усіх груп суб'єктів цього ринку.

Стратегії розвитку є багато в чому ідеальними аналітичними конструкціями, реалізація кожної з яких, навіть оформлених у вигляді ґрунтовно розроблених документів, на практиці зіштовхується з дією різних груп суб'єктів, які коригують початковий задум.

Формулюючи стратегічні цілі розвитку необхідно враховувати той факт, що страховий ринок України є об'єктом різноманітних загроз, які виникають як у середині цього ринку, так і поза ним.

Здійснення цих стратегій зумовлює наслідки для страхового ринку, в тому числі для його спроможності адаптуватися до змін внутрішніх і зовнішніх умов.

Однією з фундаментальних проблем покращення адаптаційних характеристик страхового ринку є те, що суб'єкти цього ринку можуть неадекватно реагувати на загрози та виклики. Це зумовлено тим, що для частини

суб'єктів страхового ринку послаблення адаптивних можливостей ринку не веде до погіршення їх становища, а значить, не є проблемою в умовах вузького часового горизонту прийняття рішень.

Очевидно, будь-яка розроблена та обрана стратегія повинна забезпечити як збереження критичних параметрів страхового ринку, так і відповідність запланованих заходів умовам збереження ключових критичних параметрів національного страхового ринку. З огляду на це, сьогодні важливо перейти від вирішення тактичних задач та антикризових дій до формування стратегій розвитку на майбутнє.

Вибір напряму подальшого розвитку страхового ринку в Україні надзвичайно складний – він може формуватися у вигляді кількох стратегій. Набір їх реальних варіантів невеликий. Виділимо дві ключові стратегії: «Інерційний посткризовий розвиток страхового ринку» та «Модернізація страхового ринку».

Якщо інерційний сценарій розвитку ґрунтується на свідомій відмові від радикальних змін й інновацій та передбачає переважно тактичне маневрування між групами інтересів, то модернізація страхового ринку передбачає кардинальну зміну пріоритетів, формування коаліцій прихильників глибокої модернізації інституційних механізмів, які відповідають за якість страхової системи та державного регулювання нею. Під стратегією модернізації, зазвичай, розуміють траєкторію зміни інститутів й економічної політики, що синтезує поточний стан з бажаним («бажаний стан» фактично підбирається в ітеративному процесі одночасно з рішенням).

Стратегія модернізації страхового ринку в Україні повинна передбачати: формування інституційного середовища, спроможного забезпечити розвиток суб'єктів страхування; розширення конкуренції на страховому ринку; ефективну страхову політику; налагодження взаємодії страхового бізнесу, держави і суспільства; підвищення якості інститутів (незалежність і невідкупність суддів, зниження рівня корупції, зміцнення законності, поліпшення якості державного управління); забезпечення високого

рівня людського капіталу; створення умов для інноваційного прориву страхового ринку України у світовий страховий простір.

Перепоною на шляху реалізації стратегії модернізації страхового ринку в Україні є низка принципів розбіжностей щодо можливих термінів і раціональних методів рішення цих задач. Перш за все розбіжності виникають у зв'язку з питанням про те, чи повинна стратегія модернізації спиратися спочатку на методи й інструменти стимулювання економічного зростання, чи спочатку треба зосередити зусилля на вдосконаленні інститутів.

Прихильники «інституційної модернізації страхового ринку» вважають, що втручання некваліфікованої і корумпованої бюрократії може тільки нашкодити економіці. На їхню думку необхідно проводити інституційні реформи, спрямовані на поліпшення державного управління і судової системи, придушення корупції, усунення адміністративних бар'єрів, вдосконалення людського капіталу тощо. Якщо ці задачі будуть вирішені хоч би частково, то страховий ринок в основному сам справиться зі завданням швидкого зростання. А у разі труднощів йому допоможе держава.

Прихильники «проектного підходу до модернізації страхового ринку» переконані, що в умовах низької ефективності національної економіки зусилля зі створення ринкових інститутів низько результативні. Самі ж інститути фактично працюють на закріплення інерційної моделі розвитку. Тому необхідна інтенсифікація вкладень в ті сектори і галузі страхування, що володіють потенційною конкурентоспроможністю. Надалі доходи, отримані від реалізації цих проектів, слід направити на забезпечення технологічної модернізації основної маси галузей страхування в Україні.

Формуючи модель стратегії розвитку страхового ринку треба брати до уваги й той факт, що сьогодні Україна опинилася в ситуації, коли їй у найкоротші терміни треба обрати найраціональніший шлях виходу з кризи до нової, ефективнішої економіки, здатної забезпечити добробут країни, успішно розвивати соціальну сферу, підвищити рівень

життя усіх громадян. Водночас трансформування української економіки має враховувати значні зміни у геополітичній і гео економічній ситуації, пов'язані з процесом глобалізації. Сьогодні світ перетворився у глобальну економічну систему. Під впливом глобалізації розширюється лібералізація соціально-політичної сфери, удосконалюються ринкові відносини в економіці, трансформується виробництво і ринок праці, відбувається технологічне оновлення у засобах масової інформації. Такі явища не оминають Україну. Головне завдання полягає в тому, щоб своєчасно виявляти зміни і виробляти рішення, які допомогли б ефективно використовувати переваги глобалізації світової економіки, що потребує виважених кроків у напрямі розширення економічних відносин.

Світовий страховий ринок нестійкий і піддається значним потрясінням не лише для страхових ринків периферії, а й для центру, оскільки світова страхова сфера перетворюється в єдину систему і занепад однієї з ланок відчутно позначається на інших. На сьогодні можна виділити центропериферійну будову світового страхового ринку. Його системоутворююче ядро (центр) становлять високорозвинуті страхові ринки США, Канади, країн Західної Європи, Японії, а периферію – страхові ринки країн, які перебувають на різних щаблях економічного розвитку, тобто «опинилися на траєкторії так званого доганяючого розвитку» [3].

До країн, страхові ринки яких є наздоганяючими центр та входять до периферії світового страхового ринку, відносять і Україну. Становище наздоганяючого розвитку аж ніяк не означає, що периферія наближається до центру, а навпаки – це ситуація, коли периферія має постійно наздоганяти центр, оскільки він задає технічні, соціально-економічні, організаційні й управлінські стандарти, на підставі яких формується світовий страховий ринок, його порядок, умови та правила гри.

Світовий страховий ринок сформований на основі інтеграції страхових ринків високорозвинутих країн світу, підштовхує менш розвинуті національні страхові ринки адаптувати місцеві стандарти до міжнародних, що потребує

створення відповідних інститутів та механізми. А це не просто, бо пряме запозичення чужого досвіду надто ускладнене. Чуже середовище їх відштовхує, вимагаючи створювати інститути та механізми, які одночасно відповідають вимогам часу й враховують традиції національного страхового ринку.

З огляду на це, варто було б взяти до уваги досвід проведення інституційних перетворень у країнах, що успішно пройшли цей етап, розробляючи та зіставляючи стратегії модернізації страхового ринку в Україні (разом з прогнозом екзогенних параметрів і результатами моделювання вітчизняної страхової системи).

Як правило, у страхової системи, що розвивається, є тільки одна перевага перед розвиненими страховими ринками – «перевага відсталості»: можливість запозичення вже створених ними інститутів, методів управління і технологій страхування. Звичайно, не варто відмовлятися і від інновацій за окремими напрямками. Але страхові інновації – дороге задоволення, запозичувати набагато дешевше. Страховий ринок, що технологічно відстав, у принципі може використовувати свою «перевагу» у всіх галузях страхування, здійснивши тим самим широкомасштабну модернізацію. При цьому інституційні підсистеми, відповідальні за інноваційний розвиток, на перших етапах повинні відігравати меншу роль. Таким чином, саме завдання запозичення і слід покласти в основу наздоганяючої стратегії (модернізації страхового ринку).

Передчасна орієнтація на «інноваційний розвиток страхової системи» викликає асоціації з політикою «великого стрибка» і може призвести до неефективного використання, розбазарювання ресурсів.

Політика стимулювання швидкого зростання страхового ринку при поступовому поліпшенні інститутів може призвести до успішної модернізації внаслідок того, що причинний зв'язок між зростанням й інститутами – двосторонній. Не тільки поліпшення інститутів сприяє зростанню, але і швидке зростання полегшує вдосконалення інститутів.

Рекомендації, вироблені теорією реформ,

справджуються і для інституційних траєкторій, що передбачені стратегіями модернізації. У стислому вигляді найважливіші з цих рекомендацій містяться в понятті «перспективні траєкторії». Інституційну траєкторію називають перспективною, якщо вона узгоджена з наявними культурними, політичними, ресурсними, технологічними й інституційними обмеженнями і передбачає вбудовані механізми, які стимулюють заплановані зміни інститутів, котрі запобігають виникненню дисфункцій та інституційних пасток. Її функціонування повинне спиратися на такі коаліції інтересів, які в нинішній ситуації мають шанси стати коаліціями дії.

Зокрема, перспективна траєкторія повинна [4]: враховувати можливості ухвалення політичних рішень про реформи і відмови від них; враховувати статичну і динамічну комплементарність інститутів, передбачаючи раціональну послідовність інституційних змін; забезпечувати ослаблення ресурсних, технологічних та інституційних обмежень руху уздовж траєкторії; включати ефективні заходи зі стримування перерозподільної активності; формувати інституційні очікування, що стимулюють рух уздовж траєкторії; передбачати принаймні часткову компенсацію втрат основним групам економічних агентів, які могли б програти унаслідок інституційних змін, здійснюваних державою; поєднуватися з державною політикою стимулювання економічного зростання.

Висновки. Отже, посткризова стратегія модернізації страхового ринку потребує невеликих фінансових витрат, а зміни правил прийняття рішень, свідоме обмеження впливу держави в економіку, удосконалення інституційного середовища. Вона дозволить у повному обсязі розкрити потенціал страхового ринку України та забезпечити ефективне функціонування механізму захисту майнових інтересів громадян країни, а також сприятиме досягненню стратегічних цілей розвитку національної страхової системи. Сильною стороною такого сценарію розвитку є позитивні довгострокові наслідки, суть яких полягає в тому, що буде створено базові умови для сталого зростання страхового ринку й підвищення рівня захисту майнових прав та

інтересів окремих громадян, підприємців і підприємств, підтримання соціальної стабільності у суспільстві й економічної безпеки держави, посилення інноваційної активності за рахунок заходів конкурентної політики, спрямованих на обмеження і попередження монополістичної діяльності учасників страхового ринку й органів влади, виходячи з презумпції недоцільності активного державного втручання (що не означає повної заборони). Слабкою стороною стратегії є те, що її реалізація потребує значних зусиль влади. Мова йде про залучення широкого кола фахівців страхової справи та представників громадськості в органи контролю за діяльністю органів влади, підвищення відповідальності держслужбовців за ухвалені рішення.

Актуальними залишаються проблеми формування на основі застосування організаційно-економічних заходів (забезпечення функціонального призначення, цільової

спрямованості, адекватних оптимістичним економічним і соціальним станам об'єкта управління, раціоналізації взаємодії елементів) стратегії посткризового розвитку страхового ринку України. Для цього треба: виконати стратегічний аналіз впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ на посткризовий розвиток страхового ринку; сформувати механізм раціоналізації взаємодії технологічних елементів системи управління посткризовим розвитком страхового ринку; запропонувати методичні положення створення системи управління посткризовим розвитком страхового ринку; раціоналізувати відносини груп зовнішнього і внутрішнього впливу на функціонування системи управління посткризовим розвитком страхового ринку; розробити методичні положення визначення узагальнюючого рівня ефективності функціонування системи управління посткризовим розвитком страхового ринку.

Список використаних джерел

1. Підсумки діяльності страхових компаній за 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk__2010.pdf.

2. Підсумки діяльності страхових компаній за I квартал 2011 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/sk_I_kv__2011_.pdf.

3. Див. В. Плиса Інтеграція страхового ринку України у світовий страховий простір. / В. Плиса // Фінанси України. – 2002. – №7. – С. 94-103.; В. Плиса Стратегії розвитку та модернізації

страхового ринку України. / В. Плиса // Формування ринкової економіки в Україні: Збірник наукових праць. – 2002. – Вип.23 (Частина 2) – С. 214-224.; В. Й. Плиса Державне регулювання страхового ринку в економічній системі України. / В. Й. Плиса // Вісник соціально-економічних досліджень: Збірник наукових праць. Вип. 30 / Одеський державний економічний університет. – Одеса: ОДЕУ, 2008. – С. 324-332.

4. В. Полтерович Стратегія модернізації, інститути и коалиции. / В. Полтерович // Вопросы экономики. – 2008. – №4. – С. 20.